

CZASOPISMA POPULARNONAUKOWE W POLSCE: STAN I PERSPEKTYWY BADAŃ¹

RENATA M. ZAJĄC

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Wydział Filologiczny

MATERIAŁY

ABSTRACT

Popular-science journals in Poland: The state of research and future perspectives

The article presents research on the Polish popular-science journals until 1939. A research project was carried out with the funds of the National Science Centre and it refers to a monographic approach of the history of the Polish popular-science journals until 1939.

Keywords: popular science journals, Polish magazines, popularization of the science

Dotychczasowe badania nad polskimi czasopismami popularnonaukowymi ujawniły potrzebę podjęcia tematu rozwoju ich formy i treści w poszczególnych okresach historycznych. Konieczność tego typu badań jest związana z dopełnieniem dotychczasowych ustaleń, a także z ważną rolą, jaką periodyki popularyzujące

¹ Artykuł powstał w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, numer rejestracyjny projektu 2014/15/B/HS2/01071.

✉ Adres do korespondencji: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Wydział Filologiczny, zastępca dyrektora Biblioteki Głównej UP w Krakowie; ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków; renia@up.krakow.pl

osiągnięcia nauki, odgrywały w edukacji społeczeństwa polskiego i w systemie upowszechniania nauki. Szczególnie w okresach załamania państwowości, a co za tym idzie osłabienia instytucji nauki i edukacji polskiej, czasopisma popularnonaukowe, realizując swoje podstawowe zadania rozwijania zainteresowań naukowych wśród młodzieży i dorosłych, kształtowania nawyków ustawicznego poszerzania wiedzy poza systemem zinstytucjonalizowanego szkolnictwa i integrowania środowisk miłośników nauki, przyczyniały się również do podniesienia ogólnego poziomu edukacji społeczeństwa, a w konsekwencji do zmiany światopoglądu, a także szerzenia postaw patriotycznych.

Cytując słowa autorki opracowania twórczości przyrodnika, literata i popularyzatora nauk przyrodniczych Bohdana Dyakowskiego, należy stwierdzić, że popularyzowanie odkryć naukowych

powodowało, iż prawa i ustalenia wchodziły w obieg społeczny i stawały się czynnikiem modelującym w szerokiej skali ludzkie zachowania i postawy wobec świata. Mówiąc inaczej, wielkie odkrycie naukowe, jeśli nie zostanie upowszechnione w szerokiej skali społecznej, w wersji odpowiednio uproszczonej – tak, żeby zwykły zjadacz chleba mógł je przyswoić – nie może się przyczynić do zmiany światopoglądu. Wówczas to społeczeństwo pozbawione wiedzy żyje tylko na zasadzie systemów myślenia mitycznego (Kuleczka 2000, s. 9).

Zagadnieniami teoretycznymi związanymi z popularyzacją nauki, ugruntowaniem jej autorytetu w czasopismach popularnonaukowych oraz typologią czasopism, mającą wpływ na ich definicję, zajmowali się (wymieniając w porządku chronologicznym): Władysław Tyrański (1979), Tomasz Woźniak (1996) oraz Władysław M. Kolasa (1998). W. Tyrański, pracując w Pracowni Analiz Zawartości Prasy Ośrodka Badań Prasoznawczych jako pierwszy podjął tematykę polskich pism popularyzujących naukę i technikę. Analizując proporcje pomiędzy trzema sposobami podawania treści (specjalistyczny, dziennikarski, popularyzatorski) w 28 czasopismach uznanych przez „ekspertów” za popularnonaukowe, wyodrębnił grupę 25 tytułów popularyzujących naukę lub technikę. Stworzył trójpoziomowy model popularyzacji nauki i techniki w pismach popularnonaukowych, oparty na zainteresowaniach odbiorców oraz ujęciu prezentowanych treści. T. Woźniak, opierając się na przykładach z polskojęzycznej wersji *Świata Nauki*, przedstawił trzy grupy zabiegów (1. nakłanianie czytelników do naturalistycznego poglądu na naukę; 2. Przekonywanie, że nauka jest nieproblematycznym dobrem; 3. Wzmacnianie zaufania do nauki i naukowców), jakie były stosowane w celu ugruntowywania autorytetu nauki. W.M. Kolasa opierając się na własnej definicji czasopisma popularnonaukowego – jego istoty i zadań, zanalizował zawartość tytułów ogólnych *Wiedzy i Życia* oraz *Świata Nauki*. Następnie opracował model czasopisma popularnonaukowego oraz ukazał jego relacje z czasopismami naukowymi i fachowymi.

Na grupę czasopism popularyzujących osiągnięcia nauki spojrzął pod względem historycznym Kazimierz Pająk (1998). Przedstawił przegląd tytułów pierwszych polskich periodyków popularnonaukowych, XIX-wiecznych i z początku

XX wieku, jednak w ustaleniach tego autora daje się zauważyć przede wszystkim niekonsekwencję terminologiczną, bowiem nie postawił on wyraźnej granicy między przywołanymi w tekście tytułami naukowymi a popularnonaukowymi. Metodologicznie prasoznawcze podejście do tematu zaprezentowała Grażyna Wrona w opracowaniu omawiającym polskie czasopisma popularnonaukowe XIX wieku, gdzie opisała 19 wytypowanych tytułów i dokonała analizy, która pozwoliła na wyszczególnienie zjawisk charakterystycznych dla czasopism tego okresu (Wrona 2007). Michał Rogoż w studium historycznoprasowym obszernie przedstawił rozwój i specyfikę czasopism popularnonaukowych dla dzieci i młodzieży wydawanych w okresie 1945–1989 przez Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia” (Rogoż 2009). We wcześniejszej pracy opisał rozwój czasopism popularnonaukowych dla dzieci w latach 1989–1996. Na podstawie własnej definicji i cech charakterystycznych periodyków popularnonaukowych kierowanych do dzieci i młodzieży scharakteryzował dwadzieścia wytypowanych tytułów (Rogoż 2000). Katarzyna Krupka-Jedynak i Anna Kamińska opisały wybrane tytuły czasopism dla dzieci i młodzieży popularyzujących naukę i technikę w latach 1945–1989 (Krupka-Jedynak, Kamińska 2013). W 2010 roku ukazała się publikacja autorki niniejszego artykułu, w której omówiona została popularyzacja humanistycznych dziedzin nauki w czasopismach popularnonaukowych wydawanych w okresie 1945–1989 (Zajac 2010). Czasopisma naukowe i popularnonaukowe z tego okresu wydawane na terenie Lubelszczyzny opracowała Barbara Centek (2012). Pierwsze polskie czasopisma geograficzno-podróżnicze analizował w 1969 roku Andrzej Zieliński (1969), natomiast dzieje i charakterystykę statystyczną pism komputerowych, wśród których znalazły się także tytuły popularnonaukowe, przedstawił W.M. Kolasa (2001).

Izabela Kaniowska-Lewańska (1960), Józef Białek (1987) i Jerzy Jarowiecki (1990) w opracowaniach monograficznych literatury dla dzieci i młodzieży przywołali zaledwie kilka tytułów popularnonaukowych, nie poświęcając im jednak szerszego komentarza.

Nieco liczniej prezentują się opracowania poszczególnych periodyków. Czasopismo osiemnastowieczne *Polak Patriota* szczegółowo opisała w swoich artykułach Hanna Tadeusiewicz (1993; 1995). Dziewiętnastowieczny periodyk *Skarbiec dla Dzieci* oraz popularyzację nauki na jego łamach zbadała Marta Pękalska (2006). Wnikliwych studiów doczekał się *Wędrowiec*, któremu poświęcono trzy opracowania. Wiele miejsca w badaniach nad periodykiem zajęły nie tylko treści popularyzujące wiedzę naukową, ale także jego wartości estetyczne (Kamińska 2010; 2011; Kabata 1978). Grażynę Gzellę zainteresował XIX-wieczny *Przewodnik* – uczone pismo dla galicyjskich chłopów (Gzella 2003). Periodyk humanistyczny o tytule *Filomata*, który popularyzował wśród młodzieży kulturę antyczną, doczekał się aż dwu obszerniejszych opracowań – napisanych przez Michała Rogoża (2001) i Artura Trudzika (2003). Natomiast działalność zespołu redakcyjnego politematycznych *Problemów* na tle historycznym analizował wieloletni redaktor naczelny czasopisma Józef Hurwic (1999). Wśród kilku ju-

biluszowych opracowań, przedstawiających dzieje *Uranii*, najobszerniejsze są autorstwa piszącej te słowa (Zajac 2014) oraz Andrzeja Kajetana Wróblewskiego (2003), który bardzo wnikliwie przeanalizował tematykę pisma. Najdłużej się ukazujący, aż do chwili obecnej, polski periodyk popularnonaukowy *Wszechświat* doczekał się kilku opracowań historycznych, wśród których najważniejsze wyszły spod pióra Zygmunta Grodzińskiego (1985) i Jerzego Vetulaniego (1996), zaś najstarsze polskie czasopismo archeologiczne *Z Otchłani Wieków* zaprezentowali z okazji jubileuszy 30 i 80 lat istnienia jego redaktorzy Bogdan Kostrzewski (1964) oraz Sławomir Sałaciński (2006). Zarys dziejów pisma krajoznawczego *Ziemia* nakreślił w opublikowanej bibliografii zawartości Wiesław Wójcik (Polak, Polakowa, Wójcik 1997). Monograficzne ujęcie czasopisma integralnie poruszającego problemy środowiska – *Aury* (1973–1999) przedstawiła Maria Studnicka-Gizbert (2001).

Ten przegląd stanu dotychczasowych badań ujawnił, jak wiele jeszcze tematów zostało do opracowania. Funkcjonujące w obiegu naukowym publikacje potwierdzają rozproszenie tematyczne i wycinkowość realizowanych badań, na co wpływ miały niewątpliwie: brak bibliografii periodyków popularnonaukowych i panujący na tym obszarze chaos terminologiczny. Nie podjęto również (z wyjątkiem G. Wrony) analiz ilościowych badanych zjawisk, które prezentowałyby statystykę, rozwój i typologię. Literatura naukowa dotycząca czasopism popularnonaukowych w swym zasadniczym zrębie liczy zaledwie kilkanaście pozycji. Ograniczone są one jednak do wycinkowych analiz. Brakuje opracowań dotyczących dziejów i rozwoju polskich czasopism popularnonaukowych w XVIII wieku, w okresie dwudziestolecia międzywojennego i Polski Ludowej. Obecnie istnieją jedynie fragmentaryczne informacje o niektórych tytułach.

Perspektywy badawcze

Zespół badawczy pod kierunkiem dr hab. prof. UP Grażyny Wrony od połowy 2015 roku, dzięki grantowi z Narodowego Centrum Nauki, prowadzi badania mające na celu monograficzne ujęcie rozwoju polskich czasopism popularnonaukowych do 1939 roku („Polskie czasopisma popularnonaukowe do 1939 roku”). Wybór strategii badawczej warunkowały przede wszystkim założenia syntetycznego ujęcia problemu, zmierzające do możliwie wyczerpującego opisu badanych jednostek, z zastosowaniem jednak selekcji wartościującej. Dopełnią je działania interpretacyjne, choć ograniczone do ustaleń jednoznacznych, niebudzących wątpliwości, wynikających jedynie ze zgromadzonej i zweryfikowanej materii badawczej.

Zakres prac obejmuje zarówno materiał statystyczny, jak również wyniki badań empirycznych, odnoszących się między innymi do ewolucji struktury wewnętrznej, ewolucji treści, formy wypowiedzi, źródła pochodzenia tekstu. Punktem wyjścia do dalszych analiz jest próba stworzenia uniwersalnej, mają-

cej zastosowanie do periodyków wydawanych w różnych okresach historycznych definicji „czasopisma popularnonaukowego” – dotychczasowe bowiem, funkcjonujące w obiegu naukowym terminy cechuje duży stopień ogólności. Próby jej doprecyzowania są zamierzeniem trudnym, z uwagi na nakładanie się na siebie dwóch kategorii pojęciowych: popularyzacja nauki i czasopismo. Można zatem uznać, że zadania periodyków popularnonaukowych wynikają z istoty i zadań popularyzacji nauki, a także z funkcji czasopisma. Popularyzacja nauki bowiem, jak już wielokrotnie stwierdzano, jest złożonym, wieloaspektowym procesem i może być definiowana na wiele sposobów. Jeżeli uznamy ją za specyficzną odmianę komunikacji naukowej, to w takim ujęciu periodyki pełnią funkcje kanałów transmisji przekazów – są pośrednikiem między nadawcą a odbiorcą. Należy również zadać sobie pytanie, jak w związku powyższym ewoluowały pojęcie periodyku popularnonaukowego i kryteria wyodrębniania takich pism spośród innych (naukowych, fachowych, hobbyistycznych) oraz co warunkowało ich odrębność. Działania te wspomagają czynności zmierzające do opracowania teoretycznych założeń i szczegółowych celów poznania naukowego, które poprzedzi krytyka podjętego problemu badawczego w kontekście zgromadzonej literatury oraz źródeł dokumentacyjnych.

Ważnym aspektem badań jest również poszukiwanie wspólnych dla poszczególnych podokresów ogólnych prawidłowości kształtujących rynek czasopism popularnonaukowych, ukazanie jego determinantów, trendów, relacji pomiędzy rozwojem tych czasopism a otoczeniem instytucjonalnym oraz społecznym. Istotne jest również rozstrzygnięcie, czy powoływaniu badanych periodyków towarzyszyło społeczne zapotrzebowanie, czy też ich rozwój warunkowały edukacyjne działania adresowane do różnych grup społecznych, a podejmowane przez instytucje lub stowarzyszenia naukowe i oświatowe. Celem stanie się także wyjaśnienie, jak ewoluował proces popularyzacji nauki za pomocą tego kanału przekazu, a w konsekwencji zmiany w zakresie jego funkcji. Badania wykażą również zjawisko ewolucji kształtu czasopisma popularnonaukowego, polegające na przechodzeniu od naśladownictwa wzorów zagranicznych do tworzenia własnego modelu opartego na materiale krajowym i współpracy z polskimi uczonymi. Przyjęto bowiem hipotezę, że czasopisma te stanowiły stały element nauki permanentnej, towarzyszącej odbiorcy przez całe życie. Zespół badawczy oczekuje, iż analizy wykażą, że za powoływaniem tych periodyków przemawiały argumenty patriotyczne, edukacyjne, kulturalne i praktyczne.

W obszarze planowanych badań „czasopisma popularnonaukowe” stały się zarówno obiektem, jak również źródłem. Zatem podstawę w badaniach stanowić będzie przygotowana z autopsji pełna bibliografia polskich periodyków popularnonaukowych wydawanych na ziemiach polskich do 1939 roku, gwarantująca rzetelne, wieloaspektowe i kompetentne opracowanie ich monografii. Jej sporządzenie przebiega etapami, począwszy od gromadzenia materiału badawczego i jego weryfikacji, przez przygotowanie do tworzenia bazy danych, uzupełnianie, po ostateczną edycję bibliografii w wersji papierowej i elektronicznej.

Zmierzając do opracowania dziejów czasopism popularnonaukowych, podjęto przede wszystkim próbę ustalenia, w jakim czasie i ile wydano tych periodyków na ziemiach polskich; następnie przeprowadzona zostanie statystyczna ich prezentacja w wybranych kategoriach (tematyka, odbiorca). Uznano za celowe utrzymanie przyjętych w badaniach historycznych nad prasą polską przedziałów czasowych zastosowanych przy redagowaniu poszczególnych tomów „Historii prasy polskiej” pod redakcją Jerzego Łojka.

Zebrane czasopisma będą podlegać analizie zarówno formalnej, jak i tematycznej. Podane zostaną między innymi dane dotyczące: okoliczności ich założenia i likwidacji, wydawców, redaktorów, współpracowników, nakładów, zasięgu terytorialnego, struktury zawartości treściowej i jej ewentualnych przemian, a także adresata. Kolejnym ważnym zagadnieniem jest próba ustalenia, jak przebiegał proces przystosowania przekazu do możliwości, poziomu intelektualnego odbiorcy oraz jak różnicowano teksty z uwagi na potencjalnego odbiorcę. Interesujące też stanie się ustalenie źródła pochodzenia tekstu (przedruk, tłumaczenie, streszczenie, praca oryginalna). Jeżeli przyjmimy, że wiedza przekazywana w periodykach była wiedzą uproszczoną, sprowadzoną do poziomu popularnego, to należy się zastanowić, jakie wyznaczniki cechowały ów przekaz? Jak przebiegało w tym medium przekładanie faktu naukowego z kontekstu naukowego na popularny?

Podjęta zostanie również próba odpowiedzi na pytanie, jak kształtowany był, albo czy w ogóle był, wizerunek uczonego w prasie oraz czy redaktorzy i wydawcy rozwijali i kształtowali u odbiorcy przekonanie, że nauka i technika są nieodzownymi elementami ogólnej kultury człowieka. Informowanie przez prasę popularnonaukową społeczeństwa o osiągnięciach nauki wpływało na ogólny poziom wiedzy, kształtując u odbiorców zrozumienie otaczającego ich świata. Można przy tym założyć, że czytelnik-odbiorca, choć nie był specjalistą w danej dziedzinie, był jednak człowiekiem światłym, zainteresowanym postępem wiedzy bardziej niż odbiorca prasy masowej.

Osobnego omówienia wymaga kwestia popularyzacji na łamach badanych periodyków postępu i osiągnięć technicznych, a w konsekwencji szukanie odpowiedzi na pytanie, czy czasopisma te komentowały (wyjaśniając np. zasady ich działania) stosowane w życiu codziennym nowe rozwiązania techniczne, z którymi czytelnik miał możliwość zetknięcia się. Badania, na podstawie analizy treści publikowanych w czasopismach popularnonaukowych mają odpowiedzieć na pytania: czy i w jakim stopniu prasa popularnonaukowa przybliżyła czytelnikom praktyczne zastosowania osiągnięć nauk technicznych, czy w wypowiedziach przekazywała informacje lub przewidywania na temat kierunków i możliwości zastosowań wynalazków w życiu codziennym oraz czy periodyki popularnonaukowe komentowały już stosowane w życiu codziennym nowe rozwiązania techniczne?

Prowadzone badania obejmują także historię i ewolucję grafiki polskich czasopism popularnonaukowych, przy czym pod pojęciem „grafiki” należy rozumieć układ graficzny periodyku oraz szatę graficzną, na którą składają się winiety,

ozdobniki, ilustracje, ze szczególnym uwzględnieniem ich tematyki oraz techniki wykonania. W wyniku analizy ilustracje zostaną opracowane formalnie, także ze względu na ich rodzaje i techniki wykonania. Przewidziano sporządzenie typologii tematyki materiału graficznego, określenie funkcji ilustracji w czasopismach popularyzujących naukę, jak również opracowanie spisu autorów zarówno drzeworytów, jak i fotografii. W tej kwestii przyjęto kolejne założenie, że grafika stanowiła w periodykach popularnonaukowych ważny element objaśniający, komentujący i dopowiadający w stosunku do tekstu.

Projekt ma więc na celu kompleksową analizę czasopism popularnonaukowych w wyodrębnionych, zgodnie z periodyzacją prasy polskiej, przedziałach czasowych. Uzyskane wyniki badań pozwolą określić nie tylko ich rozwój ilościowy, przeobrażenia w zakresie formy i treści, ale również ewolucję ich funkcji i zadań w zmieniających się na ziemiach polskich warunkach politycznych i społecznych. Uznanie czasopisma popularnonaukowego za nośnik informacji mający także, dzięki przemyślanej i konsekwentnej koncepcji graficznej, wpływ na rozwijanie estetycznych gustów czytelników umożliwi poznanie zakresu i zasięgu prezentowanych treści, zmian w rozumieniu istoty popularyzacji i jej funkcji oraz stopnia realizacji programowych zadań. Wyniki podjętych badań zainteresują medioznawców, bibliologów, badaczy dziejów kultury, historyków nauki, oświaty, literaturoznawców. Badania wypełnią lukę w zakresie historii prasy polskiej, przyczynić się mogą do podjęcia monograficznych opisów poszczególnych tytułów.

Na zakończenie warto wspomnieć o przygotowywanej przez autorkę artykułu monografii opisującej czasopisma popularnonaukowe wydawane w Polsce w latach 1945–1989. W pracy zaprezentowano własną definicję czasopism popularnonaukowych, ustalono zasób polskich czasopism popularnonaukowych wydawanych w latach 1945–1989, dokonano w jego obrębie kategoryzacji i klasyfikacji, ustalono terminologię oraz podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy redakcje czasopism były inicjatorami nowych form popularyzacji nauki. Przedmiotem analizy stały się także przeobrażenia ich formy i struktury na tle rozwoju tego rodzaju periodyków, począwszy od XVIII wieku. Prześledzono funkcje i zadania czasopism popularnonaukowych w powiązaniu z zadaniami i formami popularyzacji oraz rozwojem badań naukowych w okresie Polski Ludowej. Nie porzeczono na określeniu ich rozwoju ilościowego, ale scharakteryzowano również cechy formalne (częstotliwość, długość, wydawców, adresatów, strukturę, ośrodki wydawnicze, szatę graficzną) oraz zawartość treściową (program, specjalizację, sposób pojmowania zadań popularyzacji).

Do osiągnięcia wyznaczonego celu wykorzystano w badaniach metodę historyczno-opisową i metodę analizy zawartości prasy w zakresie ustalenia genezy, stylu, elementów treściowych, miejsca wydawania, form popularyzacji periodyków, a także metodę analizy i krytyki literatury przedmiotu, która pozwoliła na wyselekcjonowanie i weryfikację dotychczasowych ustaleń, oraz elementy techniki statystycznej.

Zebrany materiał dał możliwość wyodrębnienia pewnych typów czasopism popularnonaukowych, które wyróżniały się określoną strukturą i przeznaczeniem. Kierując się badaniami Czesława Dejnarowicza, zanalizowano budowę formalną poszczególnych czasopism i wyodrębniono model typowego periodyku popularnonaukowego wydawanego w latach 1945–1989 – biorąc pod uwagę również typologię tekstów i ich przeznaczenie, działania redakcji zmierzające do powiększenia liczby czytelników, popularyzację nauki w radiu i telewizji oraz rolę, jakie odgrywały w omawianym okresie czasopisma popularnonaukowe. Drugą część książki stanowi „Bibliografia polskich czasopism popularnonaukowych wydawanych w latach 1945–1989”, prezentująca opisy wszystkie tytułów analizowanych w głównej części pracy.

Bibliografia

- Białek J. (1987). Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918–1939: zarys monograficzny, materiały. Wyd. 2. Warszawa.
- Centek B. (2012). Naukowe i popularnonaukowe czasopisma Lubelszczyzny w latach 1944–1989. Warszawa.
- Dejnarowicz Cz. (1980). Literatura naukowa – uczeni – wydawcy. Warszawa.
- Grodziński Z. (1985). 40 lat powojennego *Wszehświata*. *Wszehświat*, nr 7–8, s. 146–148.
- Gzella G. (2003). *Przewodnik* – „uczone” pismo dla galicyjskich chłopów. W: J. Jarowiecki (red.). Kraków–Lwów: Książki, Czasopisma, Biblioteki XIX i XX Wieku, t. 6, cz. 2 (s. 36–41). Kraków.
- Hurwic J. (1999). Czasopismo *Problemy* w polskim życiu intelektualnym po drugiej wojnie światowej. *Analecta*, nr 2, s. 7–26.
- Jakubowski J. (1947). *Wędrowiec* (1884–1887). *Prace Polonistyczne*, nr 5, s. 183–211.
- Jarowiecki J. (1990). Czasopisma dla dzieci i młodzieży. Cz. 1: 1918–1945. Kraków.
- Kabata M. (1978). Warszawska batalia o nową sztukę: *Wędrowiec* 1884–1887. Warszawa.
- Kamińska D. (2010; 2011). Warszawski tygodnik *Wędrowiec* w latach 1863–1883 (część 1–2). *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, nr 1, s. 65–86; nr 2, s. 101–124.
- Kaniowska-Lewańska I. (1960). Literatura dla dzieci i młodzieży od początków do roku 1864: zarys rozwoju. Warszawa.
- Kolasa W.M. (1998). Współczesne czasopismo popularnonaukowe. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, nr 1–2, s. 143–169.
- Kolasa W.M. (2001). Prasa komputerowa w Polsce – historia i statystyka. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, t. I, s. 109–135.
- Kostrzewski B. (1964). Trzydziesty rocznik *Z otchłani wieków*. *Z Otchłani Wieków*, nr 1, s. 1–12.
- Krupka-Jedynak K., Kamińska A. (2013). Pomiedzy łacińską zagadką a kartonowym modelem samolotu: czasopisma popularnonaukowe i popularnotechniczne dla dzieci i młodzieży w PRL-u. W: K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuc (red.). Literatura dla dzieci i młodzieży (1945–1989), t. 3 (s. 253–277). Katowice.
- Kuleczka P. (2000). Bohdan Dyakowski: monografia literackiej twórczości popularyzatora wiedzy o przyrodzie. Kraków.
- Pająk K. (1998). Wybrane problemy z historii nauki. Bydgoszcz.

- Pękalska M. (2006). Popularnonaukowe czasopismo *Skarbiec dla Dzieci* (1830). *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, z. 2, s. 5–19.
- Polak K., Polakowa H., Wójcik W. (1997) *Ziemia 1910–1950: bibliografia zawartości*. Warszawa.
- Rogoż M. (2000). Czasopisma popularnonaukowe dla dzieci i młodzieży w latach 1989–1996. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, z. 2, s. 147–178.
- Rogoż M. (2001). Czasopismo popularnonaukowe *Filomata* (1929–1996). W: J. Jarowiecki (red.). Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 5 (s. 671–678). Kraków.
- Rogoż M. (2009). Czasopisma dla dzieci i młodzieży Instytutu Wydawniczego „Nasza Księgarnia” w latach 1945–1989: studium historycznoprasowe. Kraków.
- Sałaciński S. (2006). *Z otchłani wieków – 80 lat historii najstarszego archeologicznego czasopisma popularnonaukowego. Z Otchłani Wieków*, nr 3/4, s. 7–12.
- Studnicka-Gizbert M. (2001). *Aura – czasopismo z zakresu ochrony środowiska (1973–1999)*. W: J. Jarowiecki (red.). Kraków–Lwów: Książki, Czasopisma, Biblioteki XIX i XX Wieku, t. 5 (s. 679–687). Kraków.
- Tadeusiewicz H. (1993). *Polak Patriota* (1785). *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń, Łódzkie Towarzystwo Naukowe*, vol. 47, s. 201–209.
- Tadeusiewicz H. (1995). *Polak Patriota* (1785): charakterystyka czasopisma. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum*, vol. 6, s. 33–64.
- Trudzik A. (2003). *Filomata* na rynku czasopism adresowanych do młodzieży. W: J. Jarowiecki (red.). Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 6 (s. 274–290). Kraków.
- Tyrański W. (1979). Polskie czasopisma popularnonaukowe i popularnotechniczne. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 4, s. 35–44.
- Vetulani J. (1996). 115 lat *Wszehświata*. *Problemy Społecznego Ruchu Naukowego*, nr 1, s. 177–189.
- Woźniak T. (1996). Strategie ugruntowywania autorytetu nauki w czasopiśmiennictwie popularnonaukowym. *Zagadnienia Naukoznawstwa*, nr 3, s. 315–325.
- Wrona G. (2007). Polskie czasopisma popularnonaukowe w XIX wieku: ewolucja formy i treści. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, z. 2, s. 5–31.
- Wróblewski A.K. (2003). 80 lat astronomii z *Urania*. *Urania – Postępy Astronomii*, nr 1 [http://urania.pta.edu.pl/upal_2003.html; 1.07.2016].
- Zajac R.M. (2010). „Nie trzeba wyczerpywać całego tematu. Wystarczy przebudzić myśl”: polskie czasopisma popularnonaukowe o profilu humanistycznym w latach 1945–1989: zarys problemu. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiarum Pertinentia*, t. 8, s. 111–129.
- Zajac R.M. (2014). *Urania* we Lwowie i w Krakowie. *Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy*, nr 6/17, s. 13–26.
- Zieliński A. (1969). Pierwsze polskie czasopisma geograficzno-podróżnicze. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, nr 2, s. 161–172.

STRESZCZENIE

W artykule omówiono dotychczasowe badania nad polskimi czasopismami popularnonaukowymi wydawanymi do 1939 roku. Zaprezentowano również projekt badawczy realizowany z funduszy Narodowego Centrum Nauki, mający na celu monograficzne ujęcie dziejów czasopiśmiennictwa popularnonaukowego na ziemiach polskich do 1939 roku.

Słowa kluczowe: czasopisma popularnonaukowe, polskie czasopisma, popularyzacja nauki